

BØRNE- ARBEJDE

– forfra og om igen

Tre bogomtaler
af Ning de Coninck-Smith

Marjatta Rahikainen: *Centuries of Child Labour. European Experiences from the Seventeenth to the Twentieth Century*, Ashgate 2004

Mats Sjöberg: *Jordbrukets barn. Barns och ungdomars fostran i agrara miljöer*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 18, Nordiska museets förlag, 2004

Sigrid Dauks: *Kinderarbeit in Deutschland im Spiegel der Presse (1890-1920)*, Trafo Verlag, 2003

Der er løbet en del vand i stranden siden Jürgen Kuczynski i 1968 udgav *Studien zur Geschichte der Lage des arbeitenden Kindes in Deutschland von 1799 bis zur Gegenwart*. Heri lancerede han den såkaldte ”Kanonenfutter-These”. Det skulle forstås på den måde, at 1800-tallets børnearbejdslovgivning primært var et resultat af Preussens ønske om en stor og stærk hær. Begrundelsen var en ordre, udstedt af kong Frederik Wilhelm den 3. i 1828. Heri krævede kongen, at børnearbejdet blev reguleret med en henvisning til rekrutternes dårlige helbredstilstand, som følge af arbejdet i fabrikkerne fra barnsben af. Resultatet blev den første preussiske lov om børns fabriksarbejde fra 1839. Loven forbød børn under ni år at arbejde i fabrikker, og indtil børnene fyldte 16, var arbejdsdagen begrænset til 10 timer. Nat- og søndagsarbejde blev forbudt. Den preussiske lov var inspireret af engelsk lovgivning fra 1833. Herfra hentede man bl.a. ideen om ansættelse af fabriksinspektører. I Danmark blev den første tilsvarende lov vedtaget i 1873.¹

Tesen var provokerende (ment), idet den polemiserede med datidens standardfortolkning, nemlig at børnearbejdslovgivningen var et udtryk for et ægte humanitært engagement fra borgerskabets mænd og kvinder. Senere forskning har – om ikke støttet direkte op omkring Kuczynski’s tese – så dog arbejdet videre ad samme spor i forsøgene på at finde samfundsmæssige forklaringer på den tidlige børnearbejdslovgivning. Samtidig med at historikerne har diskuteret, hvorvidt lovgivningen rent faktisk var effektiv og dermed en forklaring på det fald i børnearbejdet, som indtraf overalt i den vestlige verden mellem de to verdenskrige. Et fald, som holdt sig indtil 1970’erne, hvorefter børnearbejdet igen er blevet hverdag. Seneste tal fra Danmarks statistik fra sommeren 2005 viser, at lidt flere drenge i alderen 13-15 år, nemlig 48 procent mod 44 procent af pigerne, har arbejde.²

Måske er det dette opsving i omfanget af børnearbejde i den vestlige verden, som på ny

har kaldt historikerne tilbage i arkiverne. Måske er det kontrasten mellem den – trods alt – arbejdsfrie vestlige barndom og det stigende antal arbejdende børn i den 3. verden,³ som igen har sat børnearbejdet på den faglige dagsorden. Måske er det bare en tilfældighed, eller et udtryk for, at barndomshistorien har et standardrepertoire, som forskerne med års mellemrum ønsker at udsætte for en genfortolkning. Under alle omstændigheder er interessen for børnearbejdets historie stor i disse år. I majnummeret, 2005 af det engelske tidskrift *Past and Present*⁴ diskuterer den engelske historiker Peter Kirby, forfatter til en populærvidenskabelig fremstilling af børnearbejdets historie,⁵ således barndomshistorikeren Hugh Cunninghams mere end 15 år gamle banebrydende tese, at børns fabriksarbejde i udgangspunktet blev anset for positivt, fordi det bidrog til at reducere en relativ omfattende børnearbejdsløshed i engelske landdistrikter. En rolle, som skolen kom til at overtage i slutningen af 1800-tallet, hvor børns fabriksarbejde til gengæld ikke længere blev tillagt samme positive opdragende værdi. Kirby mener, at Cunninghams konklusioner hviler på et for spinkelt empirisk grundlag, og at han fejllæste 1851 – folketællingen og dermed kom til at overdrive problemets omfang. Det afvises af Cunningham, som påpeger, at beskæftigelsesmulighederne for børn på landet og i byen var meget varierende, og at det er vanskeligt at definere, hvornår børn arbejder, og hvornår de ikke gør. Det skjuler sig i statistikkerne, at skoleelever f.eks. kunne arbejde halvdags – eller i deres ferier – og at nogle måske arbejdede (gratis) for forældre, mens andre fik (penge)løn for deres indsats. Det er kendt historisk viden, og det kendes i den 3. verden i dag. Afslutningsvis gør Cunningham opmærksom på, at denne uenighed mere udspringer af et generelt syn på børnearbejdet, end af, hvorvidt tesen holder vand eller ej. Hertil kommer at den statistiske bevisførelse altid vil være omgærdet af for megen usikkerhed. Eller med hans egne ord:

“In writing in 1990 about the “unemployment”

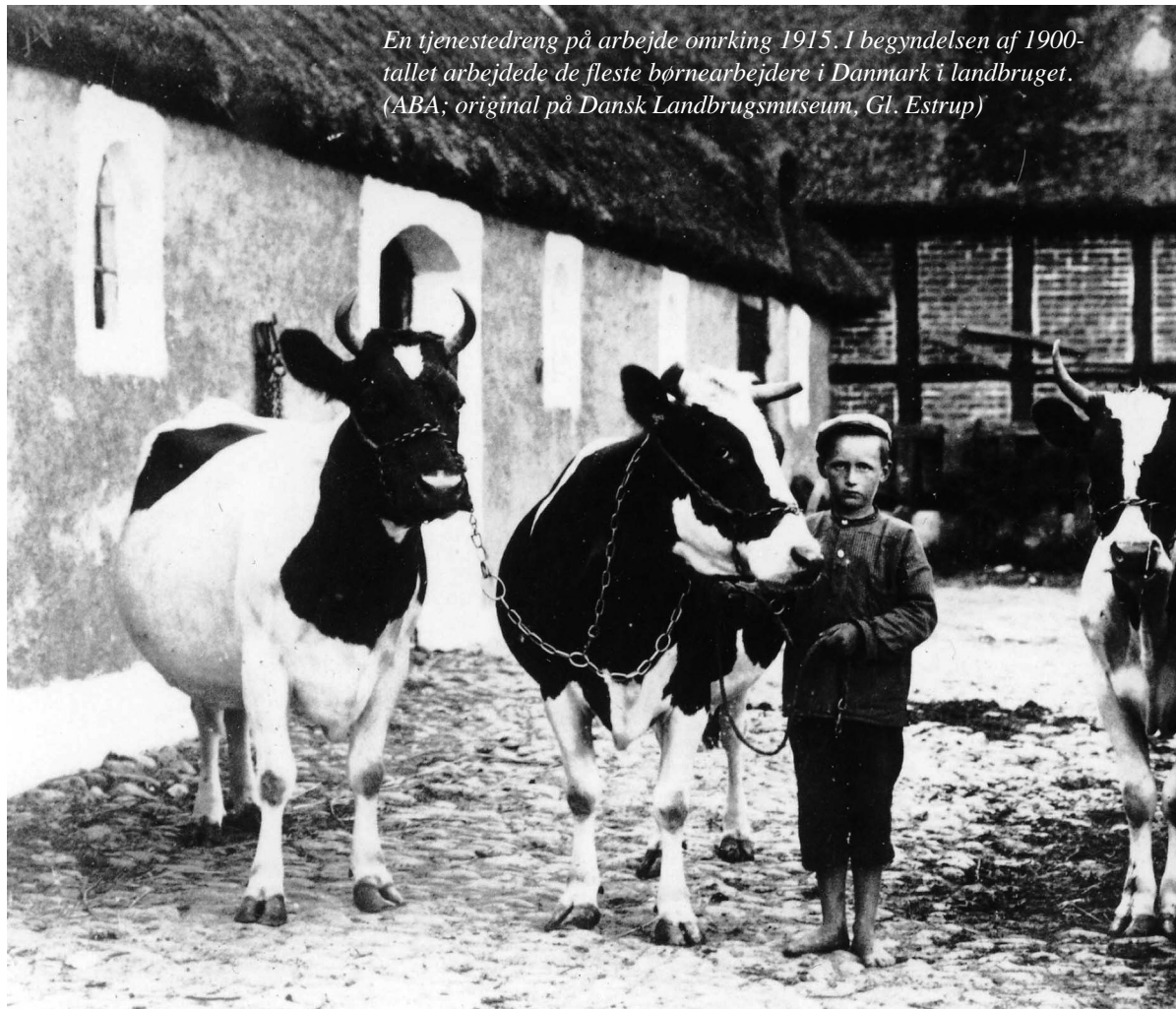
of children I was challenging part of the picture of hell which had accrued around the industrial revolution, while at the same time hoping both to avoid the embrace of the optimists, and to escape from a pattern of thinking that started from an assumption that all child work was intrinsically evil...” (s.214)

Efter Cunninghams mening er der megen inspiration at hente i den barndomssociologiske tilgang til børnearbejdet, som vægter den betydning, som børn selv tillægger det at have arbejde. Det er dog en tilgang, som det for det ældre materiale kan være vanskelig at benytte, om end erindringsmateriale i nogen grad kan give et indtryk heraf.⁶

Men også andre historikere har taget emnet op til fornyet behandling, og inden for de seneste år er der kommet to nordiske bidrag, og mindst to tyske. Endelig har man i USA set udgivelsen af en afhandling, som lægger et raceperspektiv nedover sydstaten Alabamas lovgivning på området. Bogens tese er, at den første lovgivning vedr. børnearbejde fra 1903 var et resultat af en alliance mellem Nordstaternes hvide reformatorer og Sydstaternes hvide borgerlige (kvinder) om i særlig grad at få hvide, fattige børn ud af bomulds møllerne. Det var disse børns “hvidhed”, som gjorde dem værdige i de voksne børneredderes øjne. En tese, som måske i bund og grund ikke ligger så fjernt fra Kuczynski's, når det kommer til stykket.⁷ I det følgende skal jeg omtale tre af disse bøger mere grundigt. Tre bøger, som på hver sin vis lægger nye brikker til det puslespil, som hedder børnearbejdets kulturhistorie.

Den første er den finske økonomiske historiker Marjatta Rahikainens stort anlagte oversigt over børnearbejdet fra middelalderen til i dag. Med *Centuries of Child Labour* udvides perspektivet ikke kun bagud i tid, men også geografisk fra England, Tyskland og Frankrig, som er mest udforskede, til inddragelse af forholdene i Syd- og Nordeuropa. Vi følger historien fra middelalderens brug af børnenes arbejdskraft på lige fod med voksne i straffeanstalter og fattiggårde, over merkantilismens

En tjenestedreng på arbejde omkring 1915. I begyndelsen af 1900-tallet arbejdede de fleste børnearbejdere i Danmark i landbruget. (ABA; original på Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup)

anvendelse af (hitte)børnenes fingerfærdighed – tænk på Christian den IV's børnehus, senere Tugt-, rasp- og forbedringshuset – og den udstrakte brug af børnene i landbruget, hvor hyrdearbejdet i løbet af middelalderen ændrede sig fra at være for voksne til at være for børn. Fra nyere tid er proto-industrialiseringens og fabriksbørnenes historie suppleret med fortællinger om intensiveringen af landbrugsproduktionen i det 19. århundrede – overgangen fra korn til kvæg og andelsbevægelsen – og det deraf øgede behov for børnenes arbejdskraft. Men også fremkomsten af et urbant børnearbejde, hvor især budarbejdet kom til at stå centralt, behandles udførligt. Bogen afsluttes med en diskussion af børnearbejdet i det sene 20. århundrede. Det forstås som et resultat af

fremkomsten af såkaldt ny fattigdom – i England og Rusland bl.a. – men også som et resultat af arbejdsmarkedets efterspørgsel på fleksibel og midlertidig arbejdskraft. Af samme grund mener Rahikainen, det kan være frugtbart at tale om børnearbejdets forsvinden, uanset flere og flere børn (igen) er i arbejde; for der er ikke længere – som tilbage i historien – nogen skellen mellem børns og voksnes arbejde. Der er (måske) kun lønnen og timerne til forskel.

Det fremgår af konklusionen, at børnearbejdets historiske bestandighed skyldes børns evne til at være fleksible og fylde huller ud i den voksne verden. Det konkluderes endvidere, at børn i flere sammenhænge var først med det nye; de var de første til at være genstand

for arbejderbeskyttelseslovgivningen med dens krav om alders- og tidsbegrænsninger og de var nogle af de første til at befolke fabrikkerne og ikke mindst den moderne bykulturs nye arbejdsmarked – fra 1900-tallets avisbude til ekspedienter og flaskedrenge i 2005. Og endelig, at primært fattige børn altid primært har betjent rige børn. Fra 1800-tallets sydtyske legetøjsindustri til servitricerne på dagens McDonald går der således en lige linie. Den sidste konklusion kan nok bestrides i en moderne dansk sammenhæng, hvor det efter alle undersøgelser at dømme, især er børn af middelklassen, som har arbejde.

Rahikainens bog bør roses for sit brede greb, og for sin vilje til at skildre primært det lønnede børnearbejde i al sin historicitet og

kompleksitet. Alene litteraturlisten er et fund og et godt sted at starte, for enhver der vil arbejde videre. Men det er også en bog, det er svær at blive klog på. Teser og forklaringer hvirvles op, og det er ikke altid, at enderne mødes. Det står dog klart, at skolens fremvækst i kombination med et ændret syn på den gode barndom mere end børnebeskyttelseslovgivningen var den drivende faktor i børnearbejdets reduktion. Lidt klogere bliver man af bogens tonefald, som er præget af en slags klassisk marxisme, hvor børnearbejdet placeres i krydsfeltet mellem udbytning og stadig stigende ulighed. Hvilket tilsammen skulle resultere i, at borgerskabets arbejdsfrie barndom, som igennem de sidste 200 år har været normen, er en truet art. En pessimisme, som man må bøje sig for – men som også udfordres af udviklingen i den (nord)europæiske verden, hvor børnearbejdets fremkomst i lige så høj grad er et udtryk for et identitetsprojekt blandt børn og unge, som et resultat af arbejdsmarkedets efterspørgsel på ung og fleksibel arbejdskraft.⁸

Antologien *Jordbrukets barn* er redigeret af den svenske historiker Mats Sjöberg. Dens indlæg omhandler forskellige aspekter af børns arbejde i landbruget fra 1800-tallets begyndelse og frem til i dag. Fra at børnearbejdet var instrumentelt eller reelt til det i stigende grad blev symbolsk. I den forstand at børnenes arbejde tidligere havde karakter af en nødvendighed – arbejdsmæssigt som økonomisk – er det i tiden efter traktorens og mekaniseringens indtog i landbruget i stigende grad det socialiserende og symbolske i arbejdet, som talte. Det hørte med til at være barn på landet at følge med rundt på marker og i stald, men det var sådan set ikke længere (helt så) nødvendigt. Fra slutningen af det 19. århundrede bliver det også mere tydeligt, at også på landet udviklede børnearbejdet sig i retning af deltidsarbejde – og børnene blev i større udstrækning sat til specialopgaver, som ansås passende for deres kræfter. Lugning om foråret, bærplukning og vogtning om sommeren, kartoffeloptagning om efteråret.

Børnearbejdets symbolske værdi kan formentlig forklare, hvorfor det først var i 1948, at der blev lovgivet om omfanget og karakteren af børnearbejdet på landet i Sverige. I Danmark skete det i midten af 1950'erne med forbud mod at børn udførte farligt arbejde. Lavalder og begrænsede arbejdstider for børn introduceredes først med arbejdsmiljøloven fra 1975.⁹

Bidragene i *Jordbrukets barn* behandler bl.a. den sociale arbejdsdeling blandt børn på landet. Bondens børn arbejdede for deres egen fremtids skyld, hvorimod husmandsbørnene arbejdede for nuet. Et norsk bidrag beskæftiger sig med den store – og ofte oversete – gruppe af børnearbejdere, nemlig plejebørnene. Inden for det socialpædagogiske område bevarede arbejdet en socialiserende og økonomisk værdi helt op til 1950'erne, men det var tydeligt, at forestillingerne om den arbejdsfrie barndom også vandt indpas her. Om ikke på anden måde, så ved at der trods alt var grænser for, hvor meget plejebørn burde arbejde. Skolen skulle også have sit. En finsk artikel skildrer i forlængelse heraf, hvordan to finske landbofamilier håndterede konflikten mellem skole og arbejde.

Informationerne om – men også interessen, i hvert fald samfundsmæssigt for – børns arbejde på landet har været sparsom, og derfor trækker stort set alle bidragene på erindringer og de mange billeder, som findes rundt om i arkiverne. Billeder, som enten skulle sælge børnearbejdet på landet som sundt for krop og sjæl eller som det modsatte, som et udtryk for fattigdom og udbytning. Men billederne rummer også en lang række informationer om forskellen på børns arbejde, alt afhængig af deres alder og køn. Den afsluttende artikel om børnearbejde i dagens Sri Lanka sætter den svensk-finsk-norske historie i relief. Her er børnearbejdet langt fra at være symbolsk, men en betingelse for overlevelse slet og ret. For de allerfattigste må skolen komme i anden række, hvis der overhovedet bliver tid til den.

Jordbrukets barn er en vigtig antologi, ale-
ne af den grund, at den flytter lyset væk fra
børnearbejdet i byen, som helt har domineret

forskningen, og fordi den forsøger at indkredse børnearbejdet på landet gennem brug af forskellige metoder, fra statistiske, over erindringsbaseret historieskrivning til billedanalyse. Men det er også en meget uegal bog, hvor enkelte bidrag har karakter af videnskabelige artikler, mens de fleste andre mere ligner trykte oplæg. Set fra et dansk perspektiv kan det undre, at der ikke er blevet plads til et dansk bidrag, når både Norge og Finland er repræsenterede. Det kunne have været en kærkommen lejlighed til at sætte spot på børnearbejdet på landet i Danmark, som der kun foreligger begrænset forskning i, hovedsageligt af noget ældre dato.¹⁰ Men med antologien i hånden er det sådant set bare om at komme i gang.

Kinderarbeit in Deutschland im Spiegel der Presse (1890-1920) er skrevet af den tyske historiker Sigrid Dauks. Den handler om, hvordan 1903-loven vedr. beskyttelse af børn i arbejde blev diskuteret i den tyske presse, både i årene før og efter dens vedtagelse. Ved lovens vedtagelse arbejdede omkring syv procent af alle børn i den skolepligtige alder; i tal drejede det sig omkring 550.000 børn. Børn beskæftiget i hjemmeindustrien udgjorde den største gruppe, efterfulgt af bybudene. Loven hævede lavalderen til 12 år og satte arbejdstiden ned til 3 timer om dagen i skoleåret, 4 timer om dagen i ferierne. Men den trak også skel mellem egne (herunder også plejebørn) og fremmede børn; egne børn måtte således arbejde helt op til 10 timer om ugen i ferierne. I første omgang var hjemmeindustrien ikke omfattet af lovgivningen, men det skete gennem tillægslovgivning i 1911 og 1913. Herefter blev det forbudt at beskæftige fremmede børn. Kun egne børn måtte arbejde i familiens produktion, og først efter de var fyldt 12 år. 1. Verdenskrig satte imidlertid lovgivningen helt ud af kraft, da børn i stigende grad blev inddraget i produktionen, efterhånden som mændene faldt på slagmarkerne. Efter krigen var der ikke megen diskussion, og stort set heller ikke af det forhold, at hverken landbruget – som beskæftigede langt de fleste børn – eller børns ulønnede arbejde for forældrene endsige

pigers arbejde som tjenestepiger var omfattet af lovgivningen. Dette skjulte børnearbejde nåede kun sjældent frem til tidsskrifternes spalter. Gennem valget af fire centrale tidsskrifter, repræsenterende henholdsvis borgerlige reformvenner, lærernes faglige organisation, arbejderbevægelsen og kvindelige reformkræfter, lykkes det Dauks at afdække de forskellige stemmer i debatten. Helt overraskende er det, at arbejderbevægelsens tidsskrift *Der Correspondentblatt* kun i begrænset omfang behandlede emnet, idet børnearbejdet blev indskrevet i en langt større sammenhæng omkring udbytning og samfundets reformering. De drivende på området var progressive borgerlige kræfter med tilknytning til tidsskriftet *Die Soziale Praxis* og lærerne med deres tidsskrift *Die Pädagogische Zeitung*. Målet var det samme – man ville begrænse børnearbejdet – men hensigterne forskellige. De progressive borgerlige kræfter ville forbedre arbejderklassens levevilkår med henblik på en bedre samfundsmæssig integration; lærerne ville sikre sig, at børnenes primære erhverv var skolen. I egne øjne var lærerne oppe imod hårde odds; ikke så meget fra industriens side, men fra uvidende og udbytende forældre. 1903-loven satte imidlertid lærerne i et dilemma. Loven lagde nemlig op til, at lærerne skulle indberette de børn, som forsømte skolen p.g.a. arbejde med risiko for at ødelægge tillidsforholdet til forældrene, som man udtrykte det.

Perspektivet på børnearbejdets begrænsning var igen anderledes i de tidsskrifter, som blev udgivet af den borgerlige kvindebevægelse. Her stod hensynet til moderskabet og nationens "folkekraft" og velfærd øverst på listen over argumenter. Samtidig havde kvinderne blik for børnene som en ny professionel arbejdsmark. Under krigen var kvindebevægelsens blade af disse årsager de mest ihærdige forkæmpere i kampen mod brug af illegale børnearbejdere. Bogen afsluttes med et kapitel, hvor de gamle børnearbejdere ser tilbage. Ingen har erindringer om, at lovgivningen gjorde en forskel i deres liv. Det harmonerer meget godt med datidens – og forfatterens – opfattelse, at 1903-lovens effekter var

begrænsede. Dels fordi den kun omfattede de færreste børn, dels fordi udbruddet af 1. Verdenskrig satte lovene ud af kraft.

Sigrid Dauks bog er – som de to øvrige bøger – original i sin tilgang til børnearbejdets historie. De viser alle, at når det drejer sig om børnearbejdets historie, er der stadig meget tilbage at fortælle. I *Kinderarbeit in Deutschland* drejer det sig om de forskellige stemmer i debatten, men også om at påvise, hvordan lovgivning på dette område i høj grad farves af voksnes interesser. Denne bog såvel som de to øvrige omtalte bøger anbefales både til læsning og inspiration.

Noter

1. Omtalen af den tidligste tyske lovgivning er hentet fra Wolfgang Ayass anmeldelse af D. Kastner: *Kinderarbeit in Rheinland* (2004). Anmeldelsen kan findes på H-NET liste für Sozial- und Kulturgeschichte, H-SOZ-U-KULT@H-NET.MSU.EDU
2. Ning de Coninck-Smith: Børns arbejde 1970-2005 i *Børnearbejde, en antologi om 1900-tallets børn og arbejde*. Arbejdermuseet, København, 2005
3. Hugh Cunningham: "How many children were "unemployed"?", *Past and Present*, no. 187, May 2005, s. 209
4. Debate: How many children were "unemployed"?, *Past and Present*, no. 187, May 2005, p.187-215. Jeg vil gerne takke Hugh Cunningham for at have gjort mig opmærksom på diskussionen.
5. Peter Kirby. *Child Labour in Britain, 1750-1870*. Palgrave Macmillan, 2003
6. For en introduction til denne tilgang anvendt på historisk materiale se bl.a. Ning de Coninck-Smith, Ellen Schrumpf og Bengt Sandin (eds.): *Industrious Children. Work and Childhood in the Nordic Countries, 1850-1990*. Odense University Press, 1997
7. Shelly Sallée: *The Whiteness of Child Labor Reform in the New South*. University of Georgia Press, 2004. Bogen er anmeldt af James Ivy på H-CHILDHOOD@H-NET.MSU.EDU, August 2005
8. Ning de Coninck-Smith, 2005.
9. Ibid.
10. Se dog Anette Eklund's bidrag i *Børnearbejde*, Arbejdermuseet 2005

Ning de Coninck-Smith
Lektor, Danmarks Pædagogiske Universitet
ning@dpu.dk